

2. Ajsfel'd A. Nemcy na juche Ukrainy (1871–2003) // Prichernomorskie nemcy v zhizni i dejatel'nosti g. Odessy i regiona 1803–2003: Bibliograficheskij ukazatel'. – Odessa: "Astroprint", 2003. – 72 s.
3. Vsesojuznaja perepis' naselenija 1939 goda. Nacional'nyj sostav naselenija po regionam // http://demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39.php
4. Chajka V. D. Lyst do 71-i' richnyci deportacii' nimciv Ukrai'ny № 2048/212/14/01 vid 27.08.2012 roku.
5. Nikitin V. I. Ozhivshaja pamjat' pokolenij / V. I. Nikitin. – Nikolaev : Izdatel'stvo Iriny Gudym, 2010. – 44 s.
6. Podborka dokumentov i materialov / sost. A. Dygnes. – Doneck, 2011. – 90 s.
7. Arhiv SBU v Mykolai'vs'kij oblasti. – Spr. №2641 s.
8. Bugaj N. F. Deportacija naselennja Ukrai'ny (30–50-ti roky) / N. F. Bugaj // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – Kyi'v, 1990. – № 10. – 37 s.
9. Gette G. Otvergnutyje rodinoj. O deportacii i mobilizacii v trudarmiju nemeckogo naselenija. – Kel'n : G. Gette, 2008. – 374 s.

ГЕРУС-БАХТИНА Н. А. Немецкие этнические меньшины накануне и в первый год Великой Отечественной войны

На основании изучения документов в опубликованных сборниках, газетах и литературных изданиях, определен правовой статус фольксдойче Юга Украины, отношение советской власти к этническим немцам накануне и в первый год Великой Отечественной войны. В статье приведены данные о формировании строительных батальонов НКВД, из которых начала свое существование трудоармия.

Ключевые слова: этнические немцы Юга Украины, депортация, мобилизация, трудоармия, антисоветский элемент, трудовые батальоны НКВД.

GERUS-BAKHTINA N. A. German ethnic minorities before and the first year of World War II

On the basis of the documents published in books, newspapers and literary journals, determined the legal status of Volksdeutsche southern Ukraine, the establishment of Soviet power to ethnic Germans before and during the first year of World War II. The paper presents data on the formation of building of the NKVD, which began its existence trudoarmiya.

Key words: ethnic Germans of the South of Ukraine, deportation, mobilization, trudoarmiya, anti-Soviet elements, labor battalions of the NKVD.

УДК 247.1(438)"1920/1930"

Кравець О. П.

**ДЕРЖАВНО–ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ У ПОЛЬЩІ В 20–30 РР. ХХ СТ.:
ДОСВІД БАПТИСТСЬКИХ ГРОМАД**

Проаналізовано державно-церковні відносини в Польщі у 20–30 рр. ХХ ст. на прикладі баптистських громад, вказано на особливості законодавчо-правової бази, вплив домінуючих церков, міжконфесійні відносини.

Ключові слова: державно-церковні відносини, баптисти, євангельські християни, Друга Річ Посполита, польська влада.

Сьогодні, коли увесь світ знаходиться перед небезпекою великомасштабного збройного конфлікту, а між двома колись братніми народами (українським і російським) точиться неоголошена жорстока війна, відносини церкви і держави стають надзвичайно актуальними з погляду на їх роль у суспільстві. Адже давно відомо, що всі збройні протистояння розпочиналися не на політичному, економічному чи соціальному ґрунті, а на духовному. Якби людство сповідувало духовні закони “не вбий”, “не вкради”, “люби ближнього, як самого себе”, то як могла б розпочатися будь-яка війна?! Саме Церква покликана нести духовні цінності у суспільство. Як зазначив Я. Лукасік: “Церква – це голос Бога для народу. Такі пророки, як Мойсей, Натан, Ілля, Єремія, Даниїл, Іван Хреститель докоряли [навіть] царям. Від позиції Церкви залежить доля народу, тож і Церкві доведеться колись відповісти перед Всевишнім за свою позицію” [9, с. 183].

“У світлі Євангелії – Церква – берегиня добра в суспільстві, боротьби з інфекцією обману, страждань і експлуатації, несе істину, надію, життя. Бог – джерело істини” [7, с. 45].

У свою чергу, держава мусить “відображати й затверджувати в народі Божий закон”. Глава держави “повинен бути прикладом для всіх жителів країни. Уряд повинен берегти найвищі моральні якості” [9, с.183]. “Держава має забезпечити правову основу та належний рівень освіченості населення для попередження проявів дискримінації за ознакою релігії чи переконань при здійсненні громадянами своїх економічних, соціальних і культурних прав, особливо щодо доступності гуманітарної допомоги, соціальних пілґ або державної служби” [7, с. 71].

Історія залишає людству безцінні уроки. Дивлячись на них, можна побачити, куди ми йдемо і що нас чекає у майбутньому, бо “все вже було під сонцем”. Період 20–30 рр. ХХ ст. особливий тим, що він знаходився між двома світовими війнами. Вивчення державно–церковних відносин того часу є надзвичайно цінним, на наш погляд, для сьогодення, оскільки світ знаходиться перед небезпекою втрати миру.

Що стосується Польщі, то потрібно звернути увагу на те, що баптистська церква серед польського населення була малочисленою. За статистичними даними перед Першою світовою війною у країні нараховувалося 36 баптистських громад. У 1915 р. більшість баптистів були депортовані вглиб Росії. У 1923 р. їх чисельність у Польщі становить 8783 (по одному баптисту на три тисячі населення). Через п’ять років (1928 р.) у країні нараховувалося вже сім тисяч німецькомовних баптистів і стільки ж баптистів зі слов’ян (всього 14 тис.) 29 вересня 1921 р. у Варшаві відбувся спільний з’їзд слов’янських і німецьких баптистів, на якому обговорювалися питання співпраці та місіонерської діяльності. На цьому з’їзді утворився Союз слов’янських баптистів у Польщі на чолі з Яном (Іваном)Петрашем [15, с. 3].

Вагомою складовою євангельсько–баптистського руху на території Другої Речі Посполитої були громади євангельських християн. 7-10 червня 1923 р. у Бресті відбувся об'єднавчий з'їзд, на який прибуло 44 делегати від 22 громад Союзу євангельських християн (1772 члени), та 40 делегатів від 18 громад Союзу баптистів (1760 членів). Було вирішено об'єднатися під назвою “Союз євангельських християн і баптистів у Польщі”. Умови об'єднання: спільний комітет, спільний статут, спільна каса, спільна біблійна школа і спільні з'їзди. Центр перебування правління Союзу – Варшава. Президентом Союзу було обрано Людвика Шендеровського. Він був багаторічним головою Союзу слов'янських громад євангельських християн у Польщі, до якого належало багато церков на Волині. Однак частина громад баптистів вийшла з об'єданого союзу і в 1927 р. на своєму з'їзді у Варшаві утворили Союз слов'янських баптистів у Польщі. Після цього об'єднаний союз став називатися “Союз громад євангельських християн у Польщі” [6, с. 137].

І хоча надалі баптисти і євангельські християни перебували в окремих союзах, їх діяльність була настільки тісно переплетена, що розділити їх історію неможливо, незважаючи на певну територіальну подільність. Якщо центром польського баптизму було місто Лодзь, то місцем становлення і розвитку євангельських християн у Польщі були Волинь і Полісся. Станом на 1923 р. на Волині було близько 6770 євангельських християн, на Поліссі – 2554 чоловік. Уже через рік ця чисельність подвоїлася [4, с. 239]. На думку Л. Бородинської, незначна кількість євангельських християн походила із католицького віросповідання, бо католики швидше переходили у баптизм, а православні у євангельське християнство [4, с. 241].

Релігійна картина у Другій Речі Посполитій на початку 20-х рр. ХХ ст. була приблизно такою: 64% римо-католики, 98% серед яких були поляки за національністю. Решту становили частково німці, білоруси, литовці; 11% населення країни були греко-католиками (переважно галицькі українці); 10,5% – православні українці Волині і Полісся, росіяни, білоруси, частина чехів; 10,5% проживало євреїв, які сповідували юдаїзм; 4,2% протестантів: баптисти, євангельські християни, методисти, квакери й ін. За національним складом серед протестантів були німці, українці, поляки, чехи, білоруси й ін. [14, с. 226].

Як зазначають Л. Гапонюк, Л. Бородинська, Л. Шендеровський, на західноукраїнських землях, що були на той час під владою Польщі, євангельсько-баптистський рух після Першої світової війни набуває великого розмаху і вагомого впливу. Про це свідчить статистика: за період з 1921 р. по 1931 р. лише на Волині було засновано близько ста євангельських церков. Л. Гапонюк пише, що “відбувалося стрімке поповнення баптистських громад, урізноманітнювалося їхнє служіння за

активної участі молоді” [6, с. 52].

Як відомо, державно-церковні відносини, в першу чергу, повинні регулюватися законодавчо-правовою базою. До складу Другої Речі Посполитої увійшли землі, які внаслідок трьох поділів Польщі понад століття набували певної специфіки у складі трьох імперій – Росії, Австро-Угорщини та Прусії, відповідно на кожній території діяли законодавчі норми, успадковані від попередніх імперій до прийняття нових законів. Л. Бородинська пише, що “релігійне законодавство Польщі (1918–1939 рр.) включало в себе правові норми, які діяли у всіх трьох імперіях” [3, с. 143]. Така геополітична специфіка Другої Речі Посполитої породжувала певні особливості у побудові стосунків держави з протестантськими громадами та іншими християнськими конфесіями.

Конституція міжвоєнної Польщі гарантувала свободу віросповідання і совісті громадянам країни (стаття 11) і зареєстрованим державою релігійним об’єднанням (ст.113, 115) [6, с. 138]. Проте крім Конституції, як зазначає Л. Бородинська, “на території Другої Речі Посполитої не було своєї правової бази, яка б регулювала відносини з протестантськими церквами. Використовувався Іменний Найвищий Указ від 17 жовтня 1906 року Російської імперії” [2, с. 149], в якому було встановлено порядок утворення і діяльності громад протестантів, їх права та обов’язки.

В інших джерелах цей Указ датується 17 жовтня 1905 р. під назвою “Про дарування населенню непорушних основ громадянської свободи на началах дійсної недоторканості особи, свободи совісті, слова, зборів і союзів” [10, с. 5].

Систему державно-церковних відносин у Польщі регулювало Міністерство релігійних визнань та народної освіти. Однак проблемність цих відносин породжувалась недостатньо розробленими й урегульованими основними правовими засадами щодо всіх християнських конфесій, які існували на той час у державі. З іншого боку, конфлікти виникали на ґрунті того, що територія Другої Речі Посполитої раніше була розділена між трьома сусідніми державами: Росією, Австро-Угорщиною і Прусією. У процесі історичного розвитку на територіях, які були під владою Австро-Угорської імперії, католицька церква закріпилася на державницьких позиціях. На територіях, які були під владою Російської імперії, саме такі позиції закріпилися на Галичині за греко-католицькою церквою, на Волині і Поліссі – за Православною церквою в Польщі, яка знаходилася на той час під безпосереднім впливом Московського патріархату. Саме ці церкви вирішально впливали на формування відносин польської держави з євангельсько-баптистськими громадами на відповідних територіях.

70% українців, які населяли українські землі, що входили до складу Другої Речі Посполитої, вважали себе вірянами Православної церкви в

Польщі, яка мала митрополію у Варшаві. Це становило приблизно 1,5 млн. осіб. Росіян у цій церкві було всього 2,5 тис.

У 1925 р. урочисто була проголошена незалежність Польської Православної Церкви від Москви, але на практиці залежність зберігалася.

А. Річинський вбачав внутрішні проблеми цієї церкви у двох причинах: по-перше, єпископські кафедри посідали росіяни, а по-друге, – миряни були позбавлені реальної участі у церковних справах. Церковна ієрархія займала відверту антиукраїнську позицію. Вона реалізувала через церкву політику русифікації щодо автохтонного населення [13, с. 4].

Існувала неврегульованість основних правових засад Православної церкви в Польщі. Діяльність церкви регулювали “Тимчасові правила” від 20 січня 1920 р. Це, звичайно, на законодавчій основі перешкоджало нормальному існуванню церкви та її впливу на український народ [1, с. 276].

Перебуваючи у глибокому духовному занепаді та у внутрішньому конфлікті між проросійською ієрархією і проукраїнською паствою, Православна церква в Польщі намагалася всіма силами зберегти свій вплив на населення, а разом із тим панівне становище. Боротьба за вплив і владу набула особливого загострення у досліджуваний період, оскільки у цей час відбувався значний відтік вірян з православ'я у євангельсько-баптистські громади, тому що “церковна політика не задовольняла потреби людей, а ієрархія покривдила передовсім найбільшу чисельно та найбагатшу ідейно національну групу – українську” [1, с. 274]. Найбільше євангельське християнство у Другій Речі Посполитій поширювалося серед православного населення [4, с. 242]. Л. Шендеровський бачив причину цього явища в тому, що українці, білоруси і росіяни “добровільно слухали і приймали Слово Боже. Тому євангелізаційна діяльність на Сході Польщі була успішною” [14, с. 228].

Зрозуміло, що у такій ситуації православні ієрархи вбачали у євангельсько-баптистському русі найбільшого конкурента для себе і розпочали непримиренну боротьбу з “неукраїнською вірою”, “сектантством” тощо. У цьому контексті варто нагадати, що симбіоз релігії і політики – явище вкрай небезпечне. З цього приводу В. Молочко писав: “Якщо церкви залучаються до політичних процесів, то відповідно моральність Євангелія замінюється корпоративною етикою, підтримується те, що є вигідним з матеріального погляду або в плані підвищення їх впливу у суспільстві...” [11, с. 32-33].

Православне духовенство вело боротьбу з євангельськими християнами і баптистами на різних рівнях і в різних напрямках, використовуючи різноманітні засоби і методи, зокрема, шантаж, погрози й інші насильницькі дії, неправдиву інформацію [6, с. 124]. Такі методи боротьби, в основному, використовувалися на місцевому рівні. В неї

втягувалися прості православні парафіяни. Для прикладу наведемо одну із таких подій, яка відбулася на Рівненщині: “Священик ІоанЖелковський відразу після свого призначення почав переслідувати віруючих, підбурюючи проти них прихожан, викликаючи неприязнь. Він говорив, що віра “штундистів” не є російською, а чужоземною, для якої в Росії немає місця і не може бути. Її потрібно гнати з Росії.

Відтоді у людей розгорілася ненависть до віруючих. Одним вибивали вікна, інших зі страшенною люттю і непристойними вигуками привселюдно били на вулиці, іншим знищували посіви і чинили інші матеріальні збитки. Віруючі не відповідали злом на зло, вони молилися й отримували заступництво від Бога. В результаті Біблію почало читати розгублене єпархіальне православне духовенство. Почалися диспути, на які силою приводили нововірів. Але вони завжди закінчувалися не на користь духовенства” [6, с. 102].

Незважаючи на всі зусилля, боротьба на місцевому рівні не приносила бажаних успіхів православному духовенству. Євангельсько-баптистські громади невпинно зростали, особливо у 20-х рр. ХХ ст. Відбувалось це, звісно, за рахунок відтоку людей із православ'я. Влітку 1921 р. в село Садів (Волинь) із Петрограда приїздить П. Мудроха, який почав проповідувати Євангеліє. На допомогу приїздили Ф. Каплун і М. Маньковський. У неділю більшість людей прийшли в зібрання. Православна церква була пустою. Священик викликав поліцію. Але в поліції перевірили документи й відпустили місіонерів далі проповідувати [6, с. 91-92].

Православні ієрархи намагалися використовувати місцеві (повітові), регіональні (воєводства) і навіть найвищі (Сейм, уряд чи окремі міністерства) органи державної влади. Як повідомляє Л. Бородинська: “Під тиском православних священиків і підтримці Волинського воєводи Міністерство релігійних визнань та народної освіти 16 січня 1924 р. дало дозвіл митрополиту Православної церкви в Польщі Діонісію організувати курси з метою боротьби з протестантами. Влітку 1924 р. у Білостоцькому воєводстві почав діяти “Комітет православних місіонерів для боротьби із сектами”. Однак цей орган діяв не тільки проти протестантів, а й проти католицьких місіонерів [4, с. 240].

Позиція польської влади у ставленні до євангельських і баптистських громад була різною: від підтримки, лояльного мовчання й аж до активної участі в антипротестантських заходах. Це стає очевидним навіть із уже вище описаних прикладів: у першому поліція перевірила документи і відпустила місіонерів далі проповідувати, в іншому – міністр дає дозвіл на організацію курсів, на яких мали навчати, як боротися з протестантами. Спрацьовувала недосконалість польського законодавства в галузі державно-церковних відносин і, відповідно, суб'єктивний фактор, який

залежав від особистої віросповідної і світоглядної позиції того чи іншого владного чиновника. Існуюче законодавство дозволяло євангельським і баптистським громадам відносно вільно задовольняти свої релігійні потреби. З наративних джерел відомо, що “польська влада ставилася до євангельсько-баптистського руху на західноукраїнських землях з певною лояльністю” (розповідь Ольги Руй, 1926 р.н., м. Острог). Доказом цієї тези може бути заснування близько ста євангельсько-баптистських церков на цих територіях у зазначений період.

Є факти, що представники влади на місцях не тільки не перешкоджали проводити богослужіння, а й допомагали в організації таких (солтис Лука Вакула с. Хренів на Волині). “Віруючі були вдячні за свободу для поширення вістки Євангелія, яку вони мали в Польській державі” [6, с. 122].

Повідомлялося, що “польська влада, яка тоді панувала на Волині, звільнила “штундистів” від двох попередніх влад: духовної і політичної – батюшки й урядника. Можна було вільно проповідувати Слово Боже” [6, с. 40]. Відомим є факт, що коли священники звернулися до Волинського воєводи допомогти їм у боротьбі з “єретиками”, то він їм відповів, що “євангельські християни є легалізованими у державі, а тому державні органи влади не повинні підтримувати акцію боротьби із цим віровизнанням” [4, с. 239].

Траплялося, що помісні священники і державні службовці самі переходили у “нову віру”.

З іншого боку, були факти, коли “адміністративна влада втручалась у церковні справи всупереч свободі віросповідання, що було задекларовано в конституції” [1, с. 276]. Наприклад, у с. Поромів (Волинь) місцевий священник Микола Шомотин разом із польською жандармерією жорстоко утискали і переслідували євангельських християн. Вони розганяли зібрання, накладали штрафи.

Погроми господарств протестантських віруючих, побиття, залякування, шантаж, перешкоди у проведенні молитовних зібрань чи інших богослужбових заходів – такі форми боротьби застосовувалися на місцевому рівні з боку православних із залученням влади. Особливою формою була заборона хоронити протестантів на спільних кладовищах. Підбурювані священниками, парафіяни перешкоджали похоронним процесіям, не пускали на кладовище, закидали ями під поховання, нерідко знущалися над могилами. В таких випадках поховання здійснювали потайки вночі, або на інших територіях. Виникала гостра потреба мати окремі кладовища для протестантів. В окремих місцевостях влада йшла на зустріч і дозволяла протестантам закладати свої кладовища. Ще й до сьогодні існує окремо протестантське кладовище (с. Плоска Острозького району). Цьому противилося Міністерство внутрішніх справ Польщі, мотивуючись

проблемою санітарного стану кладовищ та розширенням територій поселення [4, с. 241]. Там, де влада була лояльною до протестантів, викликали поліцію, і під її захистом поховання здійснювали на спільних кладовищах [6, с. 91-92].

Польське законодавство гарантувало захист зареєстрованим державою релігійним об'єднанням. Саме процес реєстрації євангельських і баптистських громад використовувався метою розправи над ними. З 1923 р. ні євангельські християни, ні баптисти не могли зареєструвати свої союзи. Лише 21.02.1927 р. Міністерство релігійних визнань та народної освіти посприяло реєстрації, але лише Союзу євангельських християн. Баптистам відмовили у реєстрації, мотивуючи тим, що це “німецька віра”, або що то “російські громади”, порушуючи існуюче законодавство. Таким чином баптисти не були під захистом держави, що призводило до погіршення взаємовідношень баптистських громад із органами державної влади. Баптистів не зареєстрували, коли вони були у “Союзі слов'янських баптистів у Польщі”. У 1937 р. вони об'єднуються з німецькими баптистами у “Євангельсько-баптистську Церкву Польщі”. Однак до початку Другої світової війни і цей союз не був зареєстрований владою [15, с. 4].

Відсутність реєстрації Союзу баптистів створювала конфліктні прецеденти на місцях. Із записів колишнього старшого пресвітера у Волинській області Олексія Авимовича Нестерука стало відомо, що “у 1921 р. віруючі подали заяву польській владі про реєстрацію громади, але їм відмовили, бо хотіли, щоб пресвітером був поляк і ніхто інший. Тоді обрали за старшого Яна Маньковського і влада зареєструвала громаду” [6, с. 89].

В іншому ракурсі будувалися державно-церковні відносини у тій частині Другої Речі Посполитої, яка в минулому належала до Австро-Угорщини. Незважаючи на те, що існуюче законодавство гарантувало рівноправність усіх конфесій, перевага на цій території надавалася католицизму. Поляки, які здебільшого населяли ці території, в основній масі належали до римо-католицької церкви, духовенство якої було вороже налаштоване до протестантів. Тому євангелізаційна діяльність протестантів серед поляків проходила надто складно [14, с. 228]. Відповідно, громади баптистів і євангельських християн не були такими численними, як на сході країни. За національним складом переважали німці, чехи й ін. Поляків було менше. Державні посади, як правило, обіймали поляки. Зрозуміло, що представники влади ставилися до євангельсько-баптистського руху як до “чужого, іноземного”. Крім того, на цих територіях діяв старий австрійський закон, який давав владі право заарештовувати баптистів за проповідь, хрещення чи відмову дозволяти дітям отримувати римо-католицьке виховання у публічних школах.

Однак католицька церква не вбачала у протестантах конкурента, а польська влада – ворога. Основним конкурентом у цьому контексті була Православна церква у Польщі, яка проводила політику русифікації й опрацювання, що було ворожим до цілей католицької церкви і польської влади. З цього приводу Л. Гапонюк писав: “Церковна політика польської влади ... завжди залишалася одна – перетворити православних українців на лояльний до існуючого ладу елемент шляхом державної, релігійної та національної асиміляції” [6, с. 121]. А В. Борщевич зазначив, що “польській державі довелося маневрувати між наростаючим українським національно-церковним рухом та реакційним духовенством і керівництвом православної Церкви, щоб перетворити її спочатку на лояльну до існуючого устрою, а згодом і на підтримуючу силу” [5, с. 53].

Як бачимо, в епіцентрі релігійної політики Польської держави була боротьба між пануючими церквами, католицькою і православною, з метою окатоличення православних, тому на пізньопротестантських конфесіях, в яких польська влада не вбачала небезпеку, не була сфокусована особлива увага. Про це свідчать як друковані джерела, так і нарративні. Зі спогадів Ольги Руй довідуємося, що “в Острозі за Польщі проживали представники різних національностей і різних конфесій. На одній з вулиць Нового містечка (мікрорайон міста) жили православний священник, євреї, католики, дві сім'ї баптистів. Всі жили дружно, не було ніяких протистоянь. З боку польської влади велася політика окатоличення православних. Щодо протестантів чи євреїв таких домагань не спостерігалось. Спочатку боротьба за окатоличення православних носила характер загравання, певних компромісів і навіть підтримки православного духовенства у боротьбі з протестантами, однак з середини 30-х років вона переростає у відкриту конфронтацію, яка закінчилася кривавим польсько-українським протистоянням у роки Другої світової війни і в післявоєнний період” [6, с. 121].

Щодо протестантів, то католицькі ієрархи, опираючись на підтримку владних чиновників різних рівнів, заохочували перехід у євангельсько-баптистські громади православне населення і всіляко стримували такий перехід серед католиків. Цю ситуацію радянський дослідник Р. Надольський розумів так, що “представники католицької держави не перешкоджали розвитку протестантизму, а навпаки, слідкували за тим, щоб баптисти розвивалися за рахунок православ'я, таким чином ослаблюючи позиції головного конкурента католицизму” [12, с. 5-6].

Найважчим було становище як євангельських християн, так і баптистів у Галичині. Тут переважали греко-католики, які жорстоко боролися проти протестантів. Є факти побиття камінням євангельських християн під час зібрання (с. Зарудне Львівського воєводства). Місцевий солтис підтримав

нападників. Випадки нападу на протестантів і побиття їх камінням і палицями траплялися і в інших населених пунктах Галичини. Інтереси протестантських віруючих на цій території захищав Л. Шендеровський [4, с. 242].

Отже, як бачимо, державно-церковні відносини у Другій Речі Посполитій були досить складними і різновекторними. Зі свого боку, держава у Конституції проголосила рівність усіх зареєстрованих конфесій, свободу вибору. Однак не було розроблене єдине законодавство з питань державно-церковних відносин для всієї держави. На окремих територіях залишалися в дії правові норми імперій, які колись володіли певними територіями міжвоєнної Польщі. В існуючому законодавстві не були розроблені всі можливі норми державно-церковних відносин, зокрема, досить розмитою залишалася процедура реєстрації громад релігійних меншин та неврегульованими на правовому рівні залишалися міжконфесійні відносини. У результаті панівним становищем на окремих територіях користувалися Православна церква в Польщі, греко-католицька, римо-католицька церкви, що спричиняло напругу у відносинах і навіть конфліктні прецеденти. З цього приводу варто звернути увагу на думки С. Гогуля: “Держава не повинна підтримувати тільки одну конфесію, навіть якщо вона є традиційною на її території. Така політика може призвести до серйозної деформації у релігійному середовищі країни. Провідним завданням держави у сфері релігії є забезпечення умов для задоволення потреб усіх релігійних організацій, діяльність яких офіційно зареєстрована відповідно до чинного законодавства й не суперечить державотворчим та національним інтересам країни” [8, с. 72].

Отже, незважаючи на всі проблеми і труднощі, становище баптистських і євангельських громад на території Другої Речі Посполитої було сприятливим для їх кількісного і якісного росту. Оскільки збоку державних органів польської влади не було репресивних дій, то вороже ставлення домінуючої церкви до протестантських віруючих не зупинило зростання євангельсько-баптистського руху. Навпаки, до 1930 р. євангельське пробудження охопило майже всю Волинь [6, с. 74].

У 30-х рр. ріст протестантських церков трохи знизився, але тривав до приходу радянської влади, яка розпочала таку ж репресивну політику щодо церкви на зайнятих західноукраїнських землях, яку вона проводила у Радянському Союзі. За статистикою у 1938 р. у Польщі було 16 тис. членів баптистської церкви і ще 31 тис. відвідували час від часу зібрання. Після війни баптистів залишилося не більше тисячі. Центр з Лодзя переходить у Бялостоцький повіт, який стає центром баптизму у повоєнній Польщі [15, с. 5].

Використані джерела :

1. *Альошина О.* Праця А. Річинського “Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі” (1927 р.) як важливе джерело з історії Православної церкви в міжвоєнний період. / О. Альошина // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету / [редкол. : Р. М. Постоловський (гол. ред.) та ін.]. – Рівне : Редакційно-видавничий відділ Рівненського державного гуманітарного університету, 2008. – Вип. 14. – С. 273-277.
2. *Бородинська Л.* Діяльність євангельських християн у Польщі (1918–1939 рр.) / Ліна Бородинська // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української Асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. – 2009. – № 49. – С. 145-153. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ukrr/2009_49.pdf
3. *Бородинська Л.* Євангельські християни у державно–церковних відносинах Польщі (1918–1939 рр.) / Л. І. Бородинська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – 408 с.
4. *Бородинська Л.* Поширення ідей євангельських християн у православному і католицькому середовищі в умовах Другої Речі Посполитої / Л. Бородинська // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету / [редкол. : Р. М. Постоловський (гол. ред.) та ін.]. – Рівне : Редакційно-видавничий відділ Рівненського державного гуманітарного університету, 2008. – Вип. 14. – С. 238-243.
5. *Борщевич В.* Українське церковне відродження на Волині (20–40 рр. ХХ ст.). / В. Борщевич . – Луцьк : Вежа, 2000. – 53 с.
6. *Гапонюк Л., Пирожко М., Чайка В.* Євангельський рух на Волині. В документах в долях людей / Л. Гапонюк, М. Пирожко, В. Чайка. – Луцьк : ХМ “Українська місія благовістя”, 2009. – 447 с.
7. *Гіблетт Е.* Церква та суспільство – нові завдання та принципи співпраці. / Е. Гіблетт // Матеріали IV Міжнародної науково–практичної конференції “Світоглядні основи та наукові докази Розумного Задуму в генезі життя та Всесвіту”. – Острогоз : Острозька академія, 2014. – Вип. 5. – С. 43-47.
8. *Гоголя С.* Протестантизм у соціокультурному просторі незалежної України: проблема між державою і церквою. / С. Гоголя // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Наукові докази Розумного задуму в генезі та бутті Всесвіту”. – Острогоз : Острозька академія, 2012. – Вип. 3. – С. 69-76.
9. *Лукасік Я.* Біблійний стандарт відносин церкви та держави / Я. Лукасік // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Світоглядні основи та наукові докази Розумного Задуму в генезі життя та Всесвіту”. – Острогоз : Острозька академія, 2014. – Вип. 5. – С. 180-184.
10. *Любащенко В.* Історія протестантизму в Україні. Курс лекцій. / В. Любащенко. – Львів : Просвіта, 1995. – 346 с.
11. *Молочко В.* Межі впливу держави і церкви на процеси формування й утвердження відкритого громадянського суспільства / В. Молочко // Релігійна панорама: інформаційно-аналітичний журнал. – 2008. – № 12(87). – С. 32-33.
12. *Надольский Р.* Баптизм в прошлом и настоящем / Р. Надольский. – Минск : “Беларусь”, 1987. – 61 с.
13. *Річинський А.* Сучасний стан церковно-релігійного життя української людності в Польщі. / А. Річинський. – 1927. – 19 с.
14. *Шендеровский Людвик.* Евангельские христиане: Возрождённое евангельское движение в исторической христианской церкви: Исторический очерк (XIX–XX вв.). / Шендеровский Людвик. – Торонто : Канадский Союз евангельских христиан, 1980. – 519 с.
15. *Gutsche Adam.* Historia ruchu baptystycznego na ziemiach polskich [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.teologia.protestanci.org/artykuly/art67.php>

References :

1. *Al'oshyna O.* Praca A. Richyns'kogo “Suchasnyj stan cerkovno-religijnogo zhyttja ukrai'ns'koi' ljudnosti v Pol'shhi” (1927 r.) jak vazhlyve dzherelo z istorii' Pravoslavnoi' cerkvy v mizhvojennyj period. / O. Al'oshyna // Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' ta vsesvitn'oi' istorii'. Naukovi zapysky

- Rivnens'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu / [redkol. : R. M. Postolovs'kyj (gol. red.) ta in.]. – Rivne : Redakcijnno-vydavnychyj viddil Rivnens'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu, 2008. – Vyp. 14. – S. 273-277.
2. *Borodyns'ka L.* Dijal'nist' jevangel's'kyh hrystyjany u Pol'shhi (1918–1939 rr.) / Lina Borodyns'ka // *Ukrai'ns'ke religijeznavstvo: Bjuleten' Ukrai'ns'koi' Asociacii' religijeznavciv i Viddilennja religijeznavstva Instytutu filosofii' NANU.* – 2009. – № 49. – S. 145-153. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ukrr/2009_49.pdf
 3. *Borodyns'ka L.* Jevangel's'ki hrystyjany u derzhavno–cerkovnyh vidnosynah Pol'shhi (1918–1939 rr.) / L. I. Borodyns'ka // *Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu.* – Zaporizhzhja: ZNU, 2009. – Vyp. XXVII. – 408 s.
 4. *Borodyns'ka L.* Poshyrennja idej jevangel's'kyh hrystyjany u pravoslavnomu i katolyc'komu seredovyshhi v umovah Drugoi' Rechi Pospolytoi' / L. Borodyns'ka // *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' ta vsesvitn'oi' istorii'.* Naukovi zapysky Rivnens'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu / [redkol. : R. M. Postolovs'kyj (gol. red.) ta in.]. – Rivne : Redakcijnno-vydavnychyj viddil Rivnens'kogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu, 2008. – Vyp. 14. – S. 238-243.
 5. *Borshhevyh V.* Ukrai'ns'ke cerkovne vidrodzhennja na Volyni (20-40 rr. XX st.). / V. Borshhevyh. – Luc'k : Vezha, 2000. – 53 s.
 6. *Gaponjuk L., Pyrozsko M., Chajka V.* Jevangel's'kyj ruh na Volyni. V dokumentah v doljah ljudej. / L. Gaponjuk, M. Pyrozsko, V. Chajka. – Luc'k : HM “Ukrai'ns'ka misija blagovistja”, 2009. – 447 s.
 7. *Giblett E.* Cerква ta suspil'stvo – novi zavdannja ta pryncypy spivpraci. / E. Giblett // *Materialy IV Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' “Svitogljadni osnovy ta naukovi dokazy Rozumnogo Zadumu v g'enezi zhyttja ta Vsesvitu”.* – Ostrog : Ostroz'ka akademija, 2014. – Vyp. 5. – S. 43-47.
 8. *Gogulja S.* Protestantyzm u sociokul'turnomu prostori nezaleznoi' Ukrai'ny: problema mizh derzhavoiu i cerkvoju. / S. Gogulja // *Materialy II Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' “Naukovi dokazy Rozumnogo zadumu v g'enezi ta butti Vsesvitu”.* – Ostrog : Ostroz'ka akademija, 2012. – Vyp. 3. – S. 69-76.
 9. *Lukasik Ja.* Biblijnij standart vidnosyn cerkvy ta derzhavy / Ja. Lukasik // *Materialy IV Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' “Svitogljadni osnovy ta naukovi dokazy Rozumnogo Zadumu v g'enezi zhyttja ta Vsesvitu”.* – Ostrog : Ostroz'ka akademija, 2014. – Vyp. 5. – S. 180-184.
 10. *Ljubashhenko V.* Istorija protestantyzmu v Ukrai'ni. Kurs lekcij / V. Ljubashhenko. – L'viv : Prosvita, 1995. – 346 s.
 11. *Molochko V.* Mezhi vplyvu derzhavy i cerkvy na procesy formuvannja j utverdzhennja vidkrytogo gromadjans'kogo suspil'stva / V. Molochko // *Religijna panorama: informacijno-analitychnyj zhurnal.* – 2008. – № 12 (87). – S. 32-33.
 12. *Nadol'skyj R.* Baptyzm v proshlom y nastojashhem / R. Nadol'skyj. – Mynsk : “Belarus”, 1987. – 61 s.
 13. *Richyns'kyj A.* Suchasnyj stan cerkovno-religijnogo zhyttja ukrai'ns'koi' ljudnosti v Pol'shhi. / A. Richyns'kyj. – 1927. – 19 s.
 14. *Shenderovskij Ljudvik.* Evangel'skie hristiane: Vozrozhdonnoe evangel'skoe dvizhenie v istoricheskoi hristianskoi cerkvi: Istoricheskij ocherk (XIX–XX vv.). / Shenderovskij Ljudvik. – Toronto : Kanadskij Sojuz evangel'skih hristian, 1980. – 519 s.
 15. *Gutsche Adam.* Historia ruchu baptystycznego na ziemiach polskich [Elektronnyj resurs]. / Gutsche Adam. – Rezhym dostupu : <http://www.teologia.protestanci.org/artykuly/art67.php>

КРАВЕЦ А. П. Государственно-церковные отношения в Польше в 20–30 гг. XX ст.: опыт баптистских общин.

Проанализированы государственно-церковные отношения в Польше в 20–30 гг. XX ст. на опыте баптистских общин, указаны особенности законодательно-правовой базы, влияние доминирующих церквей, отношения между конфессиями.

Ключевые слова: *государственно-церковные отношения, баптисты, евангельские христиане, Вторая Речь Посполита, польская власть.*

KRAVETS A. P. *The Relationships between the Church and the State in Poland in 20–30s of XX century: an Experience of the Baptist Congregations.*

This article is concerned with analysis of the relationships between the Church and the State in the period of 1920–30s years on the example of the Baptist Church, with some peculiarities of the Polish legislation, as well as interdenominational relationships in the Rzeczpospolita at that time.

Key words: *the church–state relationships, the Baptists, the Evangelical Christians, the Second Rzeczpospolita, the Polish authority.*

УДК [94:394](477)"1920/193"

Ототюк О. В.

**ПОВСЯКДЕННІСТЬ ТВОРЧИХ ПОСТАТЕЙ, ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ
ТА КУЛЬТУРИ, ТВОРЧИХ ОРГАНІЗАЦІЙ – РУШІЙНИХ СИЛ
УКРАЇНІЗАЦІЇ У 1920 – НА ПОЧАТКУ 1930-ИХ РР.**

У статті, на основі прикладів, визначено, що на тлі зростання інтересу зарубіжних дослідників до історії повсякденності у Східній Європі у 1917–1991 рр., зростає увага і українських науковців до проблеми як реалії, зокрема, культурної діяльності. Ілюструються повсякденність творчої інтелігенції, працівників освіти та культури, творчих організацій, а саме складових їхнього “способу життя”. Проаналізовано, що українізаційні процеси, попри офіційну проголошену державну політику коренізації та українізації, все ж таки не були забезпечені належно матеріально, мали хвилеподібні тенденції, вибірковий підхід до розподілу коштів та підтримки, залежно від ідейних поглядів. Проте, ця ситуація не відлякувала від справи участі в українізаційних процесах інтелігенцію. В цілому, досліджено деякі аспекти таких складових “способу життя” представників української інтелігенції як джерела існування, житлово-побутові умови та повсякденні турботи. Здійснено висновок про ступінь впливу держави на повсякденність творчих постатей, працівників освіти та культури, творчих та громадських організацій у які вони входили – рушійних сил українізації, характер їх підтримки або ігнорування, вплив повсякденності на творчий процес.

Ключові слова: *повсякденність, українізація, інтелігенція, спосіб життя.*

З останньої третини ХХ ст. повсякденність набула статусу об'єкту вивчення багатьох наук, зокрема історії та культурології, хоча і досі не вироблено єдиної наукової концепції повсякденності. Це складно зробити, оскільки проблема важко піддається формалізації. Вона не має лише її притаманних суспільно-політичних, соціально-економічних і культурно-філософських інститутів, що можна виокремити. Повсякденність постає як перетин діяльностей, практик окремої людини і суспільства в цілому. Отже, історія повсякденності широко послуговується різними науковими методами (соціології, демографії, історії, культурології тощо) [11].

З огляду на те, що “історія повсякденності”, яка бере свої витoki від французької історіографічної школи “Анналів” М. Блока, Ф. Броделя та